

ЛИСТИ ІВАНА ЙОСАФАТА СКРУТЕНЯ ДО РОМАНА ЛУКАНЯ

Упродовж тривалого історичного періоду духовенство становило могутній пласт української культури. Його кращі представники були наставниками і вчителями для інтелігенції, відігравали вагомую роль у збереженні і плеканні національного духу народу. Однак нині для нас невідомі чи майже невідомі Імена доктора філософії о.Йосипа Застирця, – доктора богословія о.Миколи Кондрада, професора богословія о.Андрія Іщака, доктора богословія о.Володимира Залозецького, доктора теології і філософії о. Івана Йосафата Скрутєня та ін., невідомий їх науковий доробок і праця в галузі літератури та історії, невідома їх просвітницька діяльність. Вважаємо це повідомлення про вченого-теолога, філософа і видавця Івана Скрутєня, яке супроводжується публікацією документів, початковим кроком у дослідженні ролі греко-католицького духовенства у культурному житті Галичини початку ХХ ст.

Скрутєнь Іван Йосафат народився 24 лютого 1894 р. у селі Пархач Сокальського повіту. Після закінчення гімназії вивчав за кордоном філософію і теологію. Отримавши в Римі 1917 р. церковний докторат з цих наук, він повернувся в Галичину. 1918 р., після висвячення, деякий час викладав у василіянській гімназії. У 1927 р. стає дійсним членом Богословського наукового товариства у Львові, а з 1929 р. – професором львівської греко-католицької Богословської академії. У 1930 р. його обрано дійсним членом Наукового товариства імені Шевченка¹. Проживаючи з 1920 р. у Львові в монастирі оо.Василіян, він завідує монастирською бібліотекою і пише хроніку цього монастиря.

Перші літературні спроби І.Скрутєня з'являються друком 1913 р. на сторінках популярних видань василіянського чину „Богословіє”, „Нива”, „Поступ” під псевдонімами І.Пархоцький, І.Стефанів, Й.І.Скр., Й.Скрут². Серед перших праць Скрутєня – „Філософічна система католицьких шкіл”(„Поступ”), „Основи Марійського культу” („Нива”), „Під хвилину пропам'ятних роковин (історія Яворівського монастиря СС „Василіян” [„Поступ”]), ”У чернечій келії (з приводу 25-ліття митр. А.Шептицького” [„Богословіє”]). Редакторську діяльність Скрутєнь починає з заснованого ним у 1921 р. наукового католицького студентського вісника „Поступ”, який редагує протягом п'яти років.

З появою 1924 р. „Записок Чину св. Василя Великого” (усього вийшло шість томів; випуск 3-4 VI тому, готовий до друку, не вийшов унаслідок „військової хуртовини”)³ починається важливий період в біографії Скрутєня як дослідника історії церкви, науковця і талановитого редактора. Ставши засновником, першим редактором і головним співробітником „Записок ЧСВВ”, Скрутєнь дуже швидко зібрав навколо свого видання широке коло українських істориків, літераторів, політичних і церковних діячів. На сторінках журналу в різний час друкуються Я.Гординський, М.Возняк, О.Макарушка, І.Франко, В.Щурат, С.Решетило, І.Свенціцький, Б.Барвінський, В.Заїкин, В.Залозецький, Г.Кинах, М.Голубець, І.Крип'якевич, М.Андрусак, І.Огієнко. У відділі бібліографії Скрутєнь друкує свої численні рецензії на праці, видані різними мовами (українською, російською, польською, старослов'янською, румунською, французькою, латинською, німецькою), і залучає до цього не принагідних рецензентів, а справжніх фахівців – таких, як В.Лаба, П.Філяс, С.Томашівський, О.Максимович, Г.Костельник, А.Іщак. У „Записках ЧСВВ” І.Скрутєнь друкує такі свої праці: „Бібліотека оо. Василіян у Львові” (Т.І, III), „Сторінки з історії монастирської школи в Лаврові” (Т.ІІ), „Д-р І.Франко і Василіяни” (Т.ІІ), „Синопис” Пліснесько-Підгорецького монастиря” (Т.І, III).

¹ ЦДІА України у Львові, ф.309 (НТШ), оп.1, спр.390, арк.56-58.

² Там само.

³ Лист Й. Скрутєня до І. Борщака від 25 жовтня 1949р. // Україна (Париж). 1951. 4.6. С.473.

Про своє ставлення до створеного ним часопису Скрутень напише пізніше в листі до І.Борщака від 3 травня 1933 р.: „Працюю сам один самотній, вкладаючи у кожне видання багато труду і нервів. На „Записки ЧСВВ” дивлюся, як на мою дитину і свідомий сього, що наколи я нині замкнув очі чи не схотів далі видавати, так з певністю „Записки ЧСВВ” перестали б виходити[...]”⁴.

Редакторський хист Скрутеня виявився в обґрунтуванні чіткої програми нового видання і доборі матеріалу, що його містили „Записки ЧСВВ” (у програму входили: „1. Буллі і декрети Апостольського Престола, що відносяться до Чина; 2. грамоти і привілеї, видавані будь для цілого Закону, будь то для одної провінції чи монастиря; 3. списки давніх і новіших капітул; 4. акти візитацій; 5. протоколи консулт; 6. інвентарі монастирів; 7. катальоги монахів; 8. хроніка Чина, провінцій і монастирів; 9. листи, письма і їх подібні різнородні записки. Далі, входять тут збірники научні, церковні і літературні”⁵; в доцільному і систематичному розміщенні цього матеріалу в кількох окремих відділах (“1. Студії, статті, нариси і оригінальні дописи; 2. Матеріали і жерела до історії Чина, монастирів і монахів; 3. Miscellanea, призначений на всячину, хроніку і на біжучі теми; 4. бібліографічні записки”)⁶, в залученні великої кількості співробітників, серед яких були як духовні, так і світські особи різних політичних поглядів і наукових уподобань. Доцільно буде зацитувати тут думку з листа В. Горленка, тонкого знавця літератури, від 21 листопада 1893 р. до М. Стороженка: „[...] Живість журналу залежить від живих статей, але живі статті викликаються і життям самої справи і Його керівників. Коли при кермі сидить мертвяк, чи може живо і бадьоро рухатися човен?.. Нема сумніву, що „редакція” є не тільки течка, куди складаються статті й здаються потім до друкарні. Це дуже важливий моральний первень, що зв'язує й оживляє. Це – дух видання,.. Коли він є – живуть і бідні видання, і це саме він і міняє їх долю[...]”⁷.

Як історик Чину св. Василів Великого, Скрутень поставив перед собою мету якнайширше висвітлити у своєму часописі ту роль, яку відігравали монахи і монаші установи у релігійній та суспільній праці, літературі, мистецтві, науці й культурі українського народу, „Історія Чина св. Василя Великого, се в великій мірі історія загально українська; радощі Чина, се світлі картини всього українського життя, а його болі, терпіннями нашого загалу”⁸.

Прискіпливий дослідник історичних джерел, Скрутень ревно ставився до збереження нашої рукописної спадщини. „Доля самих матеріалів, передусім рукописних, – пише він, – каже кожному призадуматись над їх ратованнем. Вони псуються, линяють і коли далі оставити їх судбі, безпощадний час готов затерти слід по них. Не зайвою, отже, поява й існування „Записок ЧСВВ”⁹.

Залишаючись пильним і сумлінним дослідником історії церкви і свого Чину, Скрутень не був байдужим до, так би мовити, світської науки. В рецензії на відому працю професора О. Геча¹⁰ він висловив свої власні думки щодо тогочасного політичного життя України, питання, що так багато заважили в науці, літературі, мистецтві і загалом в історії України: „[...] А що найзгубніше для науки, то сей радянський змисл, радянський кут бачення, радянська очевидна і злобна брехня, що їх відчувається у працях усіх ділянок і усіх авторів. Дізнається вражіння, що божевільний впоює і накидає всім і кожному свою божевільну думку, свій божевільний світогляд, своє божевільне слово, свій божевільний чин”¹¹.

⁴ Борщак І. Про згаслих. О. Іван Йосафат Скрутень // Україна (Париж). 1951. Ч.6. С.473-475.

⁵ Скрутень Й. Передмова // Записки Чина св. Василя Великого (дам - „Записки ЧСВВ”). 1924. Т.І. Вип.1. С.8.

⁶ Там само. С.9.

⁷ Борщак І. Про згаслих. О. Йосафат Іван Скрутень. С.473-475.

⁸ Скрутень Й. Передмова. С.5-6.

⁹ Там само. С.9.

¹⁰ Die Geschichtswissenschaft in Sowjet-Russland 1917-1927. Bibliographischer Katalog, herausgegeben von der Deutschen Gesellschaft zum Studium Osteuropas, anlässlich der von ihr der Preussischen Staatsbibliothek zu Berlin veranstalteten Ausstellung. Mit einem Vortr. von Prof. Dr. Otto Hoetzsch. Berlin-Königsberg Pr. 1928. Ost-Europa Verlag.

¹¹ Скрутень Й. Рецензія // Записки ЧСВВ. 1928. Т.3. Вип.1-2. С.268-269.

Добрий промовець, талановитий проповідник з великим багажем знань у галузі гуманітарних наук, Скрутень неодноразово був доповідачем на міжнародних конгресах: істориків (1932), візантологів (1934), бібліотекарів і архівістів (1936)¹². Зберігся лист І.Скрутеня до Р.Луканя, в якому він детально описує роботу IV Міжнародного конгресу Візантійських студій у Софії 1934 р. Даючи характеристику конгресу, називаючи прізвища найвідоміших учених-візантологів, присутніх на ньому, перелічуючи і обґрунтовуючи питання, які обговорювалися, Скрутень знову повертається до теми участі духовних осіб у суспільній праці, в науці і культурі. На конгресі, за його словами, „переважають люди світські різних призвань, різних суспільних станів та різних переконань. Є, однак, поважне число духовних осіб, священників католицьких і православних, різної ранги у церковній єрархії. А для проречистого доказу на се, що й особи законні, ченці-монахи, як скрізь, так і тут двигают на своїх раменах добру пайку всемірної науки, у Софії знайшлося около 20 учених ченців, що попросту врослися в діяння конгресових засідань, секційних і пленарних, дорівнюючи завсіди крокови своїх світських товаришів, а нераз вибігаючи навіть добре наперед них. Були тут: оо. Василяни, Єзуїти, Асумпціоністи, Воскресенці, Лазаристи, Капуцини і інш.”¹³.

У 1939 р., виконуючи свій місіонерський обов'язок, І.Скрутень перебуває у Варшаві. З листа до Р. Луканя, датованого 17 березня 1939 р.: „Свій „подвиг” на варшавському ґрунті закінчу щотільки в неділю, 19.ІІІ., на співаній сл. Божій. Студенська громада святкує чийсь там ювілей і просить, щоб я сказав ще відповідне слово, треба було приймати їх просьбу. Добре, що, загалом молодь горнеться до нас і держиться церкви”, „Я такий втомлений і несвій, що ледве жию. Спати не можу, днями цілими держуся тільки нервами. По Варшаві маю ще реколекції в Бучачі і там просять мене ще й з серією рефератів на релігійно-суспільні теми. Мушу бодай кілька днів відпочити, а чи поступлю до Львова і коли – не знаю, – хіба, щоб узяти чисте білля і деякі свої записки”¹⁴. Наступний свій лист в Україну І.Скрутень напише лише в 1942 р. з Мюнхена.

У період окупації Скрутень живе в Німеччині, де провадить наукову працю в бенедиктинських монастирях. Тільки 1949 р. йому вдається виїхати до Риму. В листі до І.Борщака від 25 березня 1949 р. він пише: „В Німеччині я від 19.1.1940 р. За той час – різно бувало. Але, славити Бога, все проминуло. Радію, що нарешті зможу вирватися з Німеччини, з того зав'язаного мішка, і знову, по стільки роках, знайти серед своїх співбратів і рідного оточення [...]”¹⁵. Того ж року в Римі виходить перший випуск відновлених ”Записок ЧСВВ” латинською мовою, редагований І.Скрутенем. Помер І.Скрутень 1951 р.

Листування Івана Йосафата Скрутеня з Романом Луканем¹⁶ (збереглися здебільшого листи Скрутеня до Луканя) – це яскравий приклад взаєморозуміння і плідної співпраці двох науковців, людей, які самовіддано служили справі дослідження і збереження української історичної спадщини, справі плекання того міцного внутрішнього національного стрижня в народі, що визначає культурний рівень нації.

Степан-Роман Лукань народився 17 вересня 1907 р. в селі Старуня на Станіславщині. Після закінчення Станіславської гімназії навчався у Львівському університеті. У 30-х роках вступив до василіянського монашого ордену. Побував у монастирях Бучача, Крехова та інших. Працював у Центральному василіянському архіві в монастирі св. Онуфрія у Львові та редакціях „Записок ЧСВВ” і „Альманаху слов'янських богословів”. З осені 1939 р. працював у бібліотеці Львівського філіалу АН УРСР, а в роки окупації знову повернувся в монастир. Загинув за невідомих обставин 1943 р.

¹² ЦДІА України у Львові, ф.376 (Скрутень Йосафат (1894-1951), священник ЧСВВ), оп.1, спр.17.

¹³ Там само. Ф.364 (Лукань Степан-Роман (1907-1943), історик релігії, культури, бібліографії), оп.1, спр.98, арк.41 зв.

¹⁴ Там само. Арк.62-63.

¹⁵ Борщак І. Про згаслих. О. Йосафат Іван Скрутень. С.473-475.

¹⁶ ЦДІА України у Львові, ф.364, оп.1, спр.98.

Список наукових праць Луканя значно коротший, ніж у Скрутеня, проте його праці в галузі бібліографії заслуговують на детальніше дослідження. У фонді Р. Луканя збереглися бібліографічні матеріали до історії міст, сіл, монастирів і церков України, до історії української мови, літератури і мистецтва Х-ХVIII ст.¹⁷, до історії освіти та діяльності василіянських шкіл у Галичині XIII-XIX ст.¹⁸, до історії василіянської друкарні в місті Почаєві¹⁹. Обширний бібліографічний матеріал до історії церкви: виписки про обряди, церковні співи, релігійні календарі за 1898-1932 рр.²⁰, бібліографія публікацій до історії виникнення та діяльності української християнської церкви IX-XIX ст., до історії унії в Україні, до історії виникнення і діяльності василіянського монашого ордену та ордену сестер Службниць²¹. Збереглися у фонді складені Луканем бібліографічні матеріали про українських гетьманів XVII-XVIII ст.²² та виписки до історії етнографії, фольклору, іконописного мистецтва і мовознавства²³.

Співпраця І.Скрутеня і Р.Луканя насамперед ґрунтувалася на редагуванні „Записок ЧСВВ”. Оскільки робота над часописом була пов'язана з діяльністю друкарні при Жовківському монастирі (шість томів „Записок ЧСВВ” вийшло в Жовкві), велика група документів, серед яких і листування адресатів, відклалася у фонді Протоігуменату василіянських монастирів у Львівському державному історичному архіві.

Однорідні у ставленні до вивчення історичних джерел, сподвижники у пропагуванні василіянського ордену І.Скрутень і Р.Лукань у багатьох випадках працювали разом над дослідженням тих чи інших питань. У 1930 р. Р. Лукань продовжив почату раніше роботу І.Скрутеня над інвентарними описами рукописів василіянських монастирів у Добромилі, Лаврові і Львові за 1694-1829 рр.²⁴

З великої кількості листів Івана Йосафата Скрутеня, які збереглися у багатьох збірках документів Центрального державного історичного архіву України у Львові, публікуємо лише чотири його листи з фонду Романа Луканя. Опинившись через війну і складні політичні події далеко від рідної Галичини, Скрутень після довгої мовчанки пише перші листи з чужини саме до Луканя: №1–27 квітня 1942 р.; №2 - 28 квітня 1943 р.; №3 - 16 липня 1943 р.; №4 - 9 жовтня 1943 р.

У згаданому фонді зберігається ще 24 листи І.Скрутеня з 1934-1943 рр. П'ять із них написані Скрутенем з Міжнародного конгресу візантологів у Софії 1934 р. Листи 1935-1939 рр. стосуються поточних видавничих та редакторських справ „Записок ЧСВВ”.

Пропоновані листи публікуються вперше. Лист від 27 квітня 1942 р. писаний на фірмовому бланку „Записок Чина св. Василя Великого” з вказаною адресою і з гербом василіянського ордену. Зберігся конверт від цього листа з німецькими поштовими марками. На листах Луканем позначені дати їх отримання і дати відправлення відповідей. Усі листи, крім першого, підписані автором „о.Й.Ів.Скрутень”. Листи публікуються зі збереженням мови оригіналу.

¹⁷ Там само. Спр.31.

¹⁸ Там само. Спр.37-44.

¹⁹ Там само. Спр.48.

²⁰ Там само. Спр.55.

²¹ Там само. Спр.51-60.

²² Там само. Спр.30.

²³ Там само. Спр.32.

²⁴ Там само. Спр.29.

München, дня 27 квітня 1942 [р.]

Дорогий о. Романе!

Саме прийшов я з бюро і застав Вашу ласкаву посилку. А в ній? Боже мій! І очам своїм не повірив. Не повірив, хоч вони зайшли сльозою... І карточка була до дорогого (гесте: Дурного) Івана, з відомими і не відомими підписами. Став я те все переглядати, став читати – раз, другий... Коли трохи успокоївся, забрався писати листа цього.

Сердечно Вам вдячний, дорогий о. Романе, за ту незвичайно милу несподіванку. Своїх особистих почувань я не в змозі і на папір перенести. Про них отже мовчатиму. Скажу однаке кілька слів про те, що так чи інакше в'яжеться з одержаною посилкою. А Ви уважно читайте і на вус мотайте.

З усього присланого мені бє радісне і бадьоре почування. Та чому не думаєте і про смуток, котрий з радістю обіймається? Навіть о.Ір. Назарко¹ не буде вічно молодий і – „дужий”! Захоплювався й я 1939 р. (ще й в початках 1940 р.), а так повалило мене, на обидві лопатки поклато – розчарування. Воно йде, воно прийде, якщо земля не змінить обороту свого. З того „оброчок” моральний: бути готовим і на смуток! Чотири сторони світу ще досить місця мають, щоб приймати розігнаних... Deo volente* . буде скорб і тіснота велія, хоч поштивий секретар о.Євтимій² мабуть іще далі захоплюється величинами „небесними”.

Я мовчав і буду мовчати. Чи чували Ви коли про vis major? ** А може писати мені коли на адресу пп. Когутів, чи якої там іншої фамілії? Подайте адресу!

Працюю в університетській установі, в якій законтракований я по кінець 1942 р. Не маю права вирватися. Саме тепер хотів я відвідати тяжко хорого о.Решетила³ і просив перепустку на два тижні і не одержав. Ще давніше старався „скочити” до Кракова і нога поховзнула... не смійтеся з мене, бо й Вам таке буде! Ніхто не знає і знати не може мого „субстанціяльного” звання. Мій шеф – золота людина. Професор університету. Але і над шефом є ще шеф... тож пишть далі до „Дорогого” Івана, per *** ти, а Absender'a **** подавайте чисто по-світськи. Той „Lviv” на печатці, та „Zovkivśka”, те „Vasyl.” нехай не видніють! У нас тут інакша є правда... Покотиться вона і до Вас. У Листах теж будьте дуже обережні. Знаю, що говорю! Коли цей мій лист одержите, запам'ятайте те собі, бо більше про такі речі писати не буду. Jak gdyby ніс, jak gdyby nigdy... ***** (як воно далі є в тексті, спитайте о.Іринея). Скажу і те, що за границею я загалом писати не можу.

Про Вас я мав вістки, а з Вашим братом Василем навіть частенько листувався. Рік цілий „висидів” я в таборах. Але й мав я їх! Два рази лежав у шпиталі (разом 7 тижнів). Втратив 27 кг.! Дрібничка, пане брате! Жовчеві каміння. Чи не наслідки моєї „приязни” і моїх „хождень” з о.Іринеєм? З табору вирвали добрі люди, таки тутешні, мінхенські. Мої ”сокашники” таборові ще далі сидять і блукають манівцями, – тим разом, але не померли. Трохи сидів у бенедиктинів у NA., а коли їх почали обкרוювати, я мусів шукати для себе праці. І знайшов нарешті. З початку мешкав у „кімнатці”-клітці, що не мала ні вікна, ні світла, ні стола, а мала тільки-блошиці (пр[офесор]. Дувірак скаже: таке то й йому (ніби мені!!) належалось!). За таке мешкання платив тижнево 5 RM. ***** Опісля перейшов на „краще” мешкання за 35 RM. місячно. Перебув у ньому люту зиму. Все було б добре, якби не – господиня (нічим найстрогіший ігумен, нічим бл. п. Лехова!). Тому знайшов третє – за 25 RM., в якому тепер живу. Харчуюся аж у трьох місцях. Це тут ”багателя”! Ходжу ще далі в

* Якщо богу буде завгодно (лат.).

** Непереборна обставина (лат.)

*** Через (лат.).

**** Адреса відсилача (лат.). Тут і далі підкреслення в оригіналі.

***** Як би нічого ніколи (пол.).

***** Reichsmark (нім.) – німецька імперська марка, грошова одиниця до 1948 р.

анцугу ”львівським”: spodні покойного] О.Назарука⁴, блюза д-ра Залозецького⁵, камізелька – Голубця⁶. Хоч ставай до фотографії перед о. Євтимієм! Черевики ще ті, що їх колись зробив Чорній для о.Іриня, а він їх відступив оЛуцикові⁷, а цей останній мені. Латка на латці! Кашкет – як його мав колись пок[іийний] Лемпель-бляхар.

Кінчу і Вас та всіх (до „найнизшого слуги” вкл[ючно]) сердечно здоровлю.

Ваш Скрутень.

P.S. А ”відгукніться” знову!

ЦДІА України у Львові, ф.364, оп.1, спр.98, арк.66-67 зв.

№ 2

Niederaltelche, дня 28 квітня 1943 [р.]

Дорогий о. Романе!

Нарешті я знайшов можливість написати Вам листа. Скільки раз робив я постанови подякувати Вам за всі листи Ваші, за всі ласкаві посилки та взагалі прислуги Ваші і на жаль, ні разу досі не міг я перевести їх у діло! Вибачте. Що тільки тепер, знайшовшись на самоті, в уєдиненні, сплачую Вам цей довг приємний. Мені, знаєте, не легко писати до Вас, особливо не годиться робити це часто і в тій матерії, котра цікавить нас обидвох рівночасно. Нині по черзі торкнуся тих справ, що більш актуальні або вже дещо задавлені.

З поміж залишених паперів пок[іийного] о.Є.М.Яремчука⁸ післав я досі на вашу адресу три поручені листи, а саме: 23.3.1943, 2.4.1943 і 14.4.1943. Нинішня посилка – четверта з ряду. Залишаються ще в мене: переписка, приготовлювана докторська праця і gros* його річей (більших і менших).

Від Вас одержав я масу масенну посилок, листів тощо. Всім я невимовно тішився і окремо Вам за це вдячний. Деякі посилки були на цензурі, але якось дісталися до моїх рук. Спеціальну радість учинили Ви мені, присилаючи дописи і привіти (збірні та поодинокі) від знайомих осіб, їм усім і кожному зокрема складаю через Вас сердечну подяку. При нагоді передайте дотичним і від мене моє слово. І так:

Проф. І. Крип'якевичеві скажіть, що я остаюсь *idem qui semper totus eius*. In bibliotheca inveni quaedam, quae characterem et actionem externam hetmani B. Chmelnickyi illustrant. Notitia haec pro Regia Majestate Bavariensi a quodam coaevo auctore in Italia conscripta fuit saec[ulo]. XVII. Nunc specialis nihi cura est, haec omnia quae his in regionibus de monachis orientalis ritus antiquitus derelicta fuere diligenter ut colligam et sic oblivioni ea eripiam, ne commoratio mea frustra et manca évadât. Praeterea historiam quae spectant societatis „Україна” (Ukraine) dictae, tempore belli mundialis in civitate München sedem suam habentis, chronologice, ut aiunt, atque secundum fontes locales exquirere conabor, quia sensim sive sensu ii omnes, qui ad hoc usquae tempus in vivis supersunt, paulatim senescunt aut aliam in vitam transmigrare in votis habent. Vale ac uxori tuae exoptatissimae a me salutationes plurimas porrigere ne obliviscaris!**

* Велика кількість (від кім. groß – великий).

** Остаюсь завжди йому відданим. У бібліотеці я знайшов деякі матеріали, що висвітлюють характер і зовнішню діяльність гетьмана Б. Хмельницького. Це повідомлення було написане для Баварського короля кимось із сучасників в Італії в XVII ст. Тепер моєю особливою турботою є зібрати усе те, що у тих регіонах від давніх часів було залишено про монахів східного обряду і в такий спосіб вихопити із забуття, щоб моє перебування не виявилось марним і безрезультатним. Крім того, намагатимусь хронологічно, як кажуть, а також згідно з місцевими джерелами дослідити історію, що стосується української громади, яка в час світової війни має оселю у Мюнхені, — оскільки всі ті, які досі живуть, поволи старіють або мають намір перемандрувати в інше життя. Бувайте здорові і не забувайте переказати Вашій дружиш мої найщиріші поздоровлення (*лат.*).

Др. В.Щуратові⁹ передайте таку відповідь: не в тому сила, що пригадуєш себе – платонічно, а в тому, що з Жовківською Зб¹⁰ держите себе далі – практично! А на палкий, поетичний захоплений Ваш запит: „Чи там у Берліні, як у нас нині”? стверджую патетично: Батьку! Від Кракова до Кійова, всюди біда однакова! Ну? Що Ви на те? Дай Вам, Боже, життя голос!

Пані д-р. М.Деркач¹¹ закомунікуйте: Сердечно Вам дякую за щирий привіт і добру пам'ять про мене. Я захоплений вісткою, що часто згадуєте мене.. В нашому віці це вже не є небезпечно! Здоровлю Вас усім добром!

Коханому д-р. Гр. Лужницькому-Русьові¹²: Ваше інтимне визнання поклато мене на лопатки! Було колись, що правда, на Україні і т.д. Але: Все йде, все минає, і: Ще вернуться сні мої прекрасні... Стискаю і цілую Вас палко. Дружину Вашу сердечно здоровлю, а „велику вже” Христю благословлю. Чи може одержала вона вже братчика?

Високоповажаному], о.Канонікові¹³ цілую Ручки і сердечко співчуваю в глибокому смутку. Пане Русю! Все вперед, до зір, до ясного сонця, по руно золоте! Fortes fortuna juvat*! Не хилайте і далі вниз прапора! Чи стрінемось іще?-?-.

Пані К.Голубцевій: Ви непоправні, Пані! Тому бажаю Вам – великодної обнови. Христос воскрес!

Поздоровлення прошу передати від мене: проф. М. Вознякові¹⁴ дир. Генсьорському¹⁵, дир. Дорошенкові¹⁶, Дарці Вергановській, пп. Шарковим, пп. Когутам, о. д-р Г.Костельникові¹⁷, п. В.Мудрому¹⁸.

Зокрема щиро дякую за все і гаряче здоровлю всіх і кожного зокрема членів львівської обителі.

Чи правда, що помер о. В.Толочко з Бильна? Коли?, Якою смертю?, Чому?

Залучений Ex libris (2 примірники) прошу передати проф.І.Крип'якевичеві – для його збірки.

Моє все листування (збережене в бібл[іотеці] НТШ)¹⁹ нехай поки що залишиться поза монастирем. Маю дуже поважні рації до того. Я повертаю завтра назад до München. Напишіть кілька слів туди. Сердечно Вас здоровлю, Ваш

о.Й.Ів.Скрутень.

ЦДІА України у Львові, ф.364, оп.1, спр.98, арк.68-69 зв.

№ 3

München, дня 16 липня 1943 [р.]

Дорогий о.Романе!

В залученню посилаю „люзньні”^{*} аркуші, призначені для дир[ектора] Іл[аріона] Свенціцького²⁰, Прошу їх йому від мене доручити і гарно при тім поздоровити. Бажану книжку (Dietrich, Geschichte der byz. L.)²¹ не легко знайти. Вона вичерпана, а крім того така література сьогодні не актуальна. Хиба при якісь нагоді зможу її купити і тоді пішлю поштою. Скажіть директорові, що згадує його приємно проф. Fr. Dölger²². З поміж його знайомих є ще тут проф. E.Koschmieder, нині важна і товста шишка. Між собою розмовляємо завсіди по-німецьки.

* Хоробрим сприяє доля (лат.).

* Розрізнені, окремі (пол.).

Ваш лист (писаний 3.6. і 26.6.) і пакетики я одержав щотільки 10.7. Один пакет був на цензурі. Щастя, що Вороненький²³ був окремо, бо був би я його не побачив навіть. Загалом з посилками до мене не завдавайте собі труду. Те, що в Вас дозволене, тут непотрібне. В листі пришліть мені тільки який календар на 1944 р. і Устав на 1943/44 р.р. „Записки ЧСВВ” нехай у Вас залишуться. „Львівські В[істи]” посилайте раз у місяць. „Місіонера” ні!!

Книжечка I.Looshorn, der hl. M.J.K.²⁴ була в Жовкві. Її „вкрав” я колись із бібліотеки пок[ійного] еп[ископа] о.Боцяна²⁵. Вона від давна вичерпана. Тут має її одна велика почитателька св. Йосафата (моя добродійка, опікунка і висвободителька з табору!) Може таке статися, що при прощанні, на памятку, я одержу від неї і цю книжечку. Для неї я відпустив свої моці св. Йосафата і св. о.Василія Вел[икого], що їх я був узяв з собою з Львова. Написала вона і має готову до друку окрему працю про св. Йосафата. Саме ця праця (в дійсності сам св. Йосафат!) спричинила наше знайомство, а за тим і моє звільнення з табору. Це не було так легко одержати звільнення (справа тягнулася понад три місяці!), але св. Йосафат побідив. Названу працю я виправив і доповнив хоч проф. G.Wunderle (східняк!) гостро скритикував її, а Herder²⁶ мав її видати в серії Zeugen des Wortes. Скінчилось однак на тім, що в міжчасі прийшла заборона друкувати релігійні речі і так манускрипт чекає кращих днів.

Поперечитував я всі Ваші статті і сердечно Вам з того приводу гратулюю. Бачу, що Ви, о.Романе, тепер там великий потентат пера. Щастя Вам, Боже! Тільки в одному просив би я Вас бути більше осторожним і не фальшувати історії. Маю на думці „Записки ЧСВВ”, їх повстання, розвій, видавання, тощо. Коли Ви вже за життя того, хто їх оснував і т. д., скажу так по-большевицьки представляєте їх історію, так щож то станеться, коли цей основник і т. д. натягне ноги і переставиться на той світ?! На щастя, ще нині є в живих ті, що знають дійсну історію, об'єктивну правду, як то воно було... Не пишу цих слів для моєї особистої оборони (бо її я не потребую!), але от так собі, аби баламуцтво не ширилось, аби Ви, молодий історик, не зманірувалися. Ще заки я самий, на власні очі, побачив, що там діється довкола „Записок ЧСВВ”, мої знайомі з кількох місць (між ними, крім світських учених, були і 2 василіяни!), прислали мені запити, спочування, ба навіть готові тексти дописів до газет. Самі, за своїм підписом, хотіли в німецькій і українській науковій пресі в'яснити всю справу. Тільки мій спротив і мої усильні просьби здержали їх від повзятого наміру. Це стільки Вам, о.Романе, для інформації. Я особисто переболів уже багато, перетерплю ще й те. А коли б я сам вибирав для себе напис, що його малиб помістити на моїм нагробнику, так без вагання видрав би і написав би текст: „Й врази члв҃ку домашній е҃ω”* (Мат.Х, 36).

„Südost-Forschungen” покищо в розпродаж не йдуть. Це видання „довірочне” і служить тільки точно означеним цілям. Навіть я не можу для себе скомплетувати всіх річників. Але підждіть трохи, може вдасться мені переслати Вам бодай останні томи. Вони друкуються в Моравії.

До о.Протоігумена пишу окремо і там говорю про мою військову справу. Здоровлю Вас сердечно.

Ваш о.Й.Ів.Скрутень.

ЦДІА України у Львові, ф.364, оп.1, спр.98, арк.70-71 зв.

№ 4

Niederaltreich, дня 9. жовтня 1943 [р.] Дорогий Отче Романе!

Відважний німецький громадянин не зражується нічим, навіть тим ні, що Ви обіцяли написати до нього листа, а однак досі не написали. Навпаки, навіть серед найтяжчих обставин він зберігає повну рівновагу духа і – звичайно переходить до наступу. За кілька

* „І вороги людині ближні її” (церковносл.).

днів обходити будете день іменин, – св. Романа Сладкопівця. Спішу отже з далекої чужини, щоб Вам скласти гарні побажання. Не тільки цей день, але і життя Ваше ціле, нехай буде ясне і щасне! При тім бажаю Вам багато ласк Божих і світла небесного при помочі якого йдїть безпечно до наміченої цілі. А на час грядучої нової проби бажаю Вам відваги і сили, тих великих двох дарів св. Духа, що з ними всяку силу вражу переможите. *In te Domine speravi, non confundor in aeternum!*** Вкінці – доброго здоровля, на многі і благі літа!

Від довшого часу сиджу на селі. Ще нічого в життю не цїнив я так і не любив села, як саме сьогодні. До міста належу і для міста працюю, але голову скриваю таки на селі. Наукова праця тепер у місті просто неможлива. Всі наші книжки, вся бібліотека в пивниці. Саме приміщення нашого Інституту вже змінювали ми два рази. Кожночасні налети що раз то жахливіші. Останні були в ночі з 2.10. на 3.10. і з 7.10. на 8.10. Покищо і поїздом не можна доїхати ще до München'у. Моє помешкання якось господь милосер[д]ний ще досі захоронив від усякого нещастя. З річей не маю я там багато, але книжок троха призбирав я і шкода було б, коли вони пішли б ogniю на rozarcie*. Забрати відтам тих речей нема як і нема де їх примістити. Тут у Niederalteich живу катем**, з дня на день, чекаючи, коли скажуть забратися. Зрештою і вони, мої тутешні господарі, теж живуть з дня на день. У літі радив я собі так, що жив і харчувався у München'і, а на ніч відїздив останнім поїздом 18 км. на село. Першим ранішнім поїздом повертав до праці. Не була це, що правда, ідеальна розв'язка, все таки безпечна. Від коли, однак, понижили стації коло München'у, я був змушений перенестися аж сюди, до Niederalteich. Це місцевість 161 км. від München'у, по другім боці Дунаю. Получення фатальне. Мало що не цілий день треба сюди їхати з München'у, а щоби відси там щасливо і в час приїхати, треба вечером виїхати, в місточку Plattling переночувати, рано 7.45 вибратись у дальшу дорогу і так сполудня добитись до міста. Притім подорожування тут невимовно тяжке: кольосальні опізнення поїздів, а натовп і стиск, неначе на храм у Старуні чи в Пархачі. На зиму і вугля не маю багато, а заповідають, що зима буде сиберійська. Бідному все вітер в очі. Щастя, що маю ще большевицьку шапку зо Львова. Коли б бодай повернув сюди бр[ат]. Атанасій, тоді притулився б на два-три тижні коло нього, бо в Münnerstadt'і добре гайцують.

Такі то, бачите, мої розкоші. Але дякую богу і за те. Слабувати не слабую, нераз тільки страшна апатія огортає мене. Свого рідного слова не чую місяцями цілими. Незабаром, дня 20.10., обходитиму малий ювілей, 25-ліття священства. Справді, прикра це річ, зустрічати такі хвилини на чужині, на самоті. Так щож? Це моє особисте свято і відсвяткую його в святині серця мого.

За прислані мені привіти я Вам вдячний, а також дякую всім тим, що ще згадують мене. Чи правда це, що син д-ра В. Щурата з полькою оженився і в косцьолі шлюб брав? Цікавий я знати, чому Ви ніколи не згадуєте, де подівся і чи живий іще проф. К. Студинський. Також і про пок[ійного] о.В.Толочка обіцяли Ви написати мені докладніше, але якось досі не вчинили того. Може напишете при найближчій нагоді.

Оставайтеж з Богом! Сердечно Вас поздоровляю,

Ваш, о.Й. Ів. Скрутень.

ЦДІА України у Львові, ф.364, оп.1, спр.98, арк.74-75 зв.

ПРИМІТКИ

1. Назарко Іриней, до 1944 р. ігумен монастиря св. Онуфрія у Львові.

** На Тебе, Господи, я уповав, залишаючись у тій вірі навіки (*лат.*).

* З вогнем, згоріли (*пол.*).

** Наймаю куток (*пол.*).

2. Бобрецький Євтимій, до 1944 р. секретар Галицької провінції ЧСВВ.
3. Решетило Степан-Семен (1889-1950), дослідник історії церкви, співпрацівник „Записок ЧСВВ” до 1939 р., протоігумен провінції Найсвятішого Спасителя ЧСВВ, 1924 р. — місіонер на Закарпатті, 1929-1930 рр. ігумен василіянського монастиря у Варшаві, з 1931 — протоігумен провінції Найсвятішого Спасителя ЧСВВ, емігрував у США.
4. Назарук Осип (1883-1940), журналіст, публіцист, громадсько-політичний діяч. У 1919 р. — редактор органу УГА „Стрілець”.
5. Залозецький-Сас Володимир (1896-1959), професор Української католицької Богословської академії у Львові, мистецтвознавець, дослідник історії церкви, дійсний член НТШ, з 1947 р. — професор Віденського університету. Співпрацював у „Записках ЧСВВ”.
6. Голубець Микола (1892-1942), український мистецтвознавець, письменник, публіцист, дослідник історії церкви. Автор праць з історії української іконографії, редактор багатьох видань, постійний дописувач до „Записок ЧСВВ”.
7. Луцик Теофіль, до 1944 р. парох села Кошляки Львівської дієцезії.
8. Яремчук Єронім-Максим (1909-1942), монах ЧСВВ, висвятився у Мюнхені в 1942 р.
9. Щурат Василь (1871-1949), літературознавець, перекладач, дійсний член НТШ (з 1914), 1915-1923 рр. - голова НТШ. З 1939 р. - професор Львівського університету.
10. Адреса монастиря св. Онуфрія у Львові.
11. Деркач Марія (1896-?), доктор філології, літературознавець, звичайний член НТШ (з 1935 р.), працювала над складанням предметного каталога бібліотеки НТШ. Редактор журналу „Нова хата” (1925-1930).
12. Лужницький Григорій (1903-1990), письменник, театрознавець, історик культури, журналіст. Літературний редактор у видавництві „Українська преса”. Друкувався під псевдонімами Л. Нигрицький, Меріям, Б. Полянч. З 1939 р. - на еміграції у США.
13. Лужницький Леонід (1869-1951), католицький священник Львівської архієпархії, професор Богословської академії. Автор підручників з догматики, літургії, етики, історії церкви та науково-популярних праць релігійного змісту. Помер на еміграції у Німеччині.
14. Возняк Михайло (1881-1954), український літературознавець, автор праць з історії давньої української мови і літератури, міжслов'янських культурних взаємин.
15. Генсьорський А. І. (1890-1970), український мовознавець, історик, автор праць з давньоруської та староукраїнської мов.
16. Дорошенко Володимир (1879-1963), український бібліограф, літературознавець, громадський і політичний діяч, з 1908 р. працював у бібліотеці НТШ, з 1937 р. — її директор, з 1944 р. проживав на еміграції.
17. Костельник Гавриіл (1886-1948), почесний крилошанин Митрополичої Капітули, завідувач парохії Преображення у Львові, суддя митрополичого духовного суду І інстанції, письменник і публіцист, автор праць з історії церкви. Поклав початок новій літературі українців у Югославії.
18. Мудрий Василь (1893-1966), журналіст, громадський і політичний діяч, дійсний член НТШ, квестор і секретар Українського таємного університету у Львові (1921-1935), член Головної управи „Просвіти” (1921-1931), головний редактор „Діла” (1926-1939), віце-маршал польського сейму. З 1939 р. на еміграції у Німеччині, з 1949 р. - у США.
19. „Моє все листування (збережене в бібліотеці НТШ)...” — тепер листування І.Скрутеня зберігається у Центральному державному історичному архіві України у Львові (фонд Наукового товариства ш. Шевченка). Частина листування відклалася у фондах Греко-Католицької митрополичої консисторії, Протоігуменату василіянських монастирів, Богословської академії та в особистих фондах діячів культури і мистецтва.
20. Свенціцький Іларіон (1876-1956), філолог, мистецтвознавець, організатор і довголітній директор Національного Музею у Львові (1905-1952).

21. Dietrich K. Geschichte der byzantinischen Literatur. München. 1902.
22. Дьольгер Франц (1891-?), вчений, візантолог, дослідник візантійського права, професор Мюнхенського університету (з 1931 р.), редактор журналу „Byzantinische Zeitschrift”.
23. „Щастя, що Вороненький був окремо...” – йдеться, очевидно, про книгу Едварда Воронєцького, польського письменника, автора багатьох повістей на історичну тематику.
24. Looshom J. Der heilige Märtyrer Josaphat Kunczewicz, Erzbischof von Polock, aus dem Basilianer-Orden. Nach dem Lateinisch J.Susza aus dem gleichen Orden bearbeitet. München, 1898.
25. Боцян Йосип (1879-1926), церковний письменник, український католицький єпископ луцький, висвячений митрополитом Андреем 1914 р. у Києві, не допущений до своєї єпархії польським урядом, співпрацівник богословських і наукових журналів, ректор львівської Богословської академії (з 1923 р.).
26. Гердери, родина німецьких видавців і книготоргівців. Найвідоміші представники: Варфоломій (1774-1839), Карл Рафаель (1816-1888), Бенджамін (1818-1888), Теофіль Гердер-Дорнайх (1953). Фірма видає католицьку теологічну, філософську, історичну, мистецтвознавчу літературу, довідники, каталоги, лексикони.